

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

DIERENWELZIJN IN DRIE GENERATIES: VERHALEN VAN HET BOERENERF

IN GESPREK MET DRIE GENERATIES BOERENFAMILIES EN
RAADSBOEREN OVER DIERENWELZIJN DOOR DE JAREN HEEN

Woord vooraf

Bij de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) zijn we erg benieuwd hoe mensen over dieren denken. Daarom brengen we elke vijf jaar ons rapport Staat van het Dier uit, waarin we trends en ontwikkelingen op dit gebied in beeld brengen. Zo weten we hoe de ‘gemiddelde Nederlander’ aankijkt tegen onder meer dierenwelzijn en de gewenste omgang met dieren. Maar hoe zit het eigenlijk met boerenfamilies die al generaties als veehouder werkzaam zijn? Zien we bij hen ook beweging in de praktijk? Is het denken over dieren ook in die families veranderd?

We hebben het een aantal veehouders gewoon gevraagd. Uiteindelijk hebben we uitgebreid met vijf families gesproken: drie generaties boeren binnen een familiebedrijf, van opa en oma tot en met de kleinkinderen. Daarnaast hebben we de persoonlijke ervaringen van onze ‘raadsboeren’ opgetekend: zij zijn zowel agrariër als (voormalig) lid van de RDA.

Aan de keukentafel spraken we urenlang met alleen maar trotse boeren die hun verhalen open en eerlijk met ons hebben gedeeld. Het resultaat is een inspirerend boeket, een mooi inkijkje in de levens van de veehouders en de omgang met hun landbouwhuisdieren door de jaren en generaties heen. Voor de RDA zijn deze verhalen bruikbare input voor onze zienswijzen over dierenwelzijn. Voor anderen zijn ze hopelijk een inspiratiebron of misschien zelfs een eye-opener.

Eén ding is duidelijk: al generaties lang zoeken boeren naar balans – tussen dier en bedrijf, regels en realiteit, samenleving en erf. Die zoektocht is nooit klaar, maar altijd in beweging. Juist daarin schuilt de kracht van deze verhalen: ze laten zien dat de richting positief is, want langzaam maar zeker verschuift de balans steeds meer naar het dier.

Marc Schakenraad
Secretaris-directeur RDA

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Inhoud

Woord vooraf	3
Inhoud	5
1 Kennismaken met de boerenfamilies	7
2 Techniek, traditie en toewijding: dierenwelzijn door de jaren heen	29
3 Op de strobaal met raadsboeren van de RDA	39
Colofon	43

1

KENNISMAKEN MET DE BOERENFAMILIES

Drie generaties Van Tilburg:
Leen, Jan Pieter en Jander.

Familie Van Tilburg - De Zandhoeve: drie generaties, één liefde voor de koe

Op de biologische Zandhoeve in het Groningse Hellum werken drie generaties samen aan een duurzame toekomst. Grootvader Leen begon als stadsboer in Vianen met twintig koeien, en verhuisde later naar het noorden waar hij het bedrijf opbouwde. De boerderij bestaat uit 126 hectare eigen grond, met 105 hectare waar de 160 koeien kunnen weiden.

Jan Pieter maakte de bewuste keuze voor biologisch boeren, en kleinzoon Jander weet al dat zijn toekomst tussen het vee ligt. Hun verhaal toont de evolutie van vaststaande koeien aan een touw naar vrije keuze wanneer ze eten, liggen of naar buiten gaan. “Jullie hebben nu meer ruimte, meer comfort voor de koeien”, vertelt Leen trots. “Dat hadden wij niet. Maar de liefde voor de koe is gebleven.”

Koeien met naam en geschiedenis

Elke koe heeft een naam en stamboom. Leen vond op zolder een stamboek uit 1938, waarin koeien waren vernoemd naar familieleden – zoals ‘tante Pietje’. “Twintig generaties kloppend achter elkaar, dat is toch prachtig,” zegt hij. Die continuïteit in bloedlijnen weerspiegelt hun bedrijfsfilosofie. “Hoe minder verschillende familienamen, hoe stabiel de veestapel,” legt Jan Pieter uit. Op de kantine muur hangt nog altijd het certificaat van ‘Zandhoeve Pietje’ - Sterkoe 3 vanwege haar uitzonderlijke melkproductie en levensduur.

De koe is geschapen om te weiden

Jan Pieters overstap naar biologisch boeren was geen impulsieve beslissing, maar een bewuste keuze voor duurzaamheid. “Een koe is een herkauwer. Te veel krachtvoer doet afbreuk aan haar natuur,” stelt hij. Het resultaat: “We willen melk uit gras, niet uit krachtvoer.” De productie per koe daalde bewust, maar de kwaliteit steeg. “Onze dagdosering antibiotica is veel lager dan gemiddeld, en onze koeien worden ouder.” Het past bij Leens overtuiging: “De koe is geschapen om te weiden.”

Weidegang als kernwaarde

Op de Zandhoeve staat weidegang centraal - bijna 4000 uur per jaar. "Als de koeien voor het eerst weer de wei in mogen, zie je dat ze blij zijn," observeert Jander. Ze hanteren 'omweiden': elke dag een vers stuk gras erbij.

Die keuze vraagt om aanpassingen. Geen melkrobots - "met onze weidegang is dat lastig"- maar een zij-aan-zij melksysteem. Techniek dient de natuur, niet andersom. "We gebruiken wel sensoren om gedrag en gezondheid te monitoren," vertelt Jan Pieter.

Grotere schaal, zelfde koeienliefde

Leen ziet hoe het boeren is veranderd: "Vroeger stonden de koeien vast, nu hebben ze meer eigen regie." Hoewel de schaal groter is, blijft de liefde voor de koe onveranderd. Jander voelt zich thuis tussen de dieren: "Ik ben gehecht aan de omgeving, aan de koeien en kalfjes. Mijn toekomst ligt tussen het vee."

Drie generaties Van den Aker:
Corné, Erno en Theo.

“Bij varkens zit meer gevoel”- Drie generaties Van den Aker over dierenwelzijn in de varkenshouderij Princehoeve

In het uitgestrekte landschap van Oost-Groningen runt familie Van den Aker een modern varkensbedrijf dat symbool staat voor de evolutie van de Nederlandse veehouderij. Van grootvader Theo's 'bestaan van overleven' in het Brabantse Boxtel tot kleinzoon Corné's bewuste keuze voor de varkenshouderij - hun verhaal toont hoe dierenwelzijn kan transformeren van overlevingsstrategie naar geraffineerd vakmanschap.

Het begon voor Theo in 1943 op een traditioneel gemengd bedrijf waar koeien nog namen hadden als Bertha en Roosje. “We hadden wat melkvee, kippen, varkens en akkerbouw. Alles bij elkaar om het gezin en het vee te voeden,” herinnert Theo zich. Het was hard werken voor weinig geld - pure overleving.

Van overleven naar welzijn als strategie

De doorbraak kwam toen Theo zich specialiseerde in varkens. Van 15 fokzeugen groeide het bedrijf naar 160, maar in Boxtel liepen ze tegen grenzen aan. In 1995 waagden vader en zoon de sprong naar Oost-Groningen. “We waren nog nooit in Groningen geweest,” lacht Erno. “Het viel op hoe uitgeleefd het hier was.”

Hier konden ze hun droom realiseren: een volledig gesloten bedrijf van geboorte tot aflevering, met een Beter Leven Keurmerk. De veranderende kijk op dieren wordt tastbaar in drie generaties. Waar Theo vocht voor overleven, ziet zoon Erno dierenwelzijn als bedrijfsstrategie: “Als het welzijn niet goed is, dan draai je technisch ook niet goed.” Kleinzoon Corné brengt emotionele betrokkenheid in: “Ik heb bij een melkveehouder gewerkt, maar bij varkens zit meer gevoel. Je bent betrokken van inseminatie tot slacht. Het is niet alleen een product.”

Technologie in dienst van het dier

De fysieke veranderingen spreken boekdelen. Theo herinnert zich nachten bij biggen onder de warmtelamp. Nu regelt technologie veel automatisch. “Wat past bij een dier? Dat is het uitgangspunt voor hoe je een hok inricht,” stelt Erno. Hun bedrijf draait op een 30-jarige gesloten kringloop: mest van varkens bemest 85 hectare akkerland waar graan groeit voor diezelfde varkens. Hun motto: “Niet meer, maar beter.”

Misverstand en transparantie

“Er zijn mensen die het beeld bepalen van hoe je met dieren om moet gaan, maar die kennen de praktijk niet,” zegt Theo. Corné ervaart dit dagelijks: “Mensen krijgen veel informatie van anderen, maar niet van ons.” Hoewel ze graag transparant zijn, stelt hygiëne ook grenzen. “Je kunt niet iedereen door de stal laten lopen. Dat geeft stress voor de dieren,” legt Erno uit.

De menselijke factor blijft

Ondanks alle technologie blijft de menselijke factor cruciaal. “Een big die te zwak is, vraagt meer zorg. Je probeert het altijd te redden. Als dat niet lukt, is dat ingrijpend,” vertelt Erno. “Het respect voor het dier is niet veranderd. De manier waarop we met ze omgaan ook niet. Alleen de schaal is groter geworden.” Theo’s wijsheid geldt nog steeds: “Je moet goed met dieren omgaan. Dat heb je of je hebt het niet. Mijn kleinzoon heeft dat zeker.”

Moeder Anita De Boer-Jongman en dochter Agnes met haar kinderen Joas en Thijs.

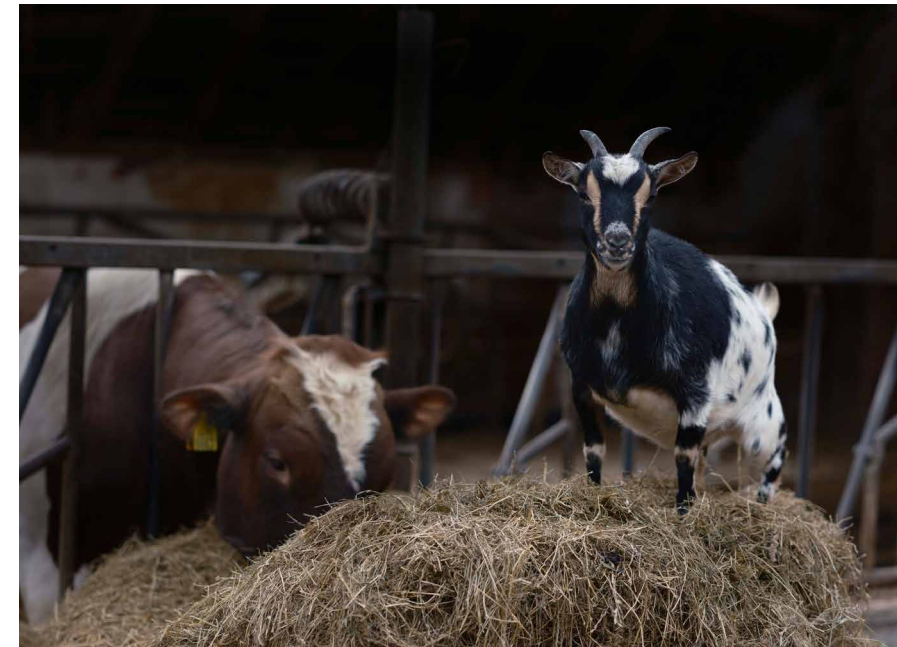
Familie De Boer-Jongman - Van Friese wortels naar biologische pioniers

Op de biologische melkveehouderij Edzemaheerd in het Groningse Leens draait alles om zorg - voor dieren, land en elkaar. Anita en haar man Sjouke kwamen uit Friesland en bouwden samen een visie op duurzaam boeren. Na Sjoukes plotselinge overlijden maakte het bedrijf onder Anita's leiding de moedige overstap van intensief (160 koeien) naar biologisch. Met zeventig koeien, paarden, kippen, honden, een mascottevarken en een eigenwijze geit is het bedrijf nu bewust kleinschalig.

Het begon in 1970, toen het Friese gezin van Cornelis en Hinke de Boer naar Groningen verhuisde. "Mijn schoonvader wilde de kinderen een goede toekomst geven," vertelt Anita. Die toekomst ligt nu in handen van kleindochter Agnes en haar man Klaas-Jan. Agnes verklaart stellig: "Ik ben de boerderij. Geen haar op mijn hoofd die eraan denkt om te stoppen."

Crisis als katalysator

Een keerpunt kwam na het plotselinge overlijden van Anita's man Sjouke. Als voorlichter in de agrarische sector had ze altijd naast het bedrijf gewerkt, maar nu stond ze er alleen voor. De maatschap met een collega-boer, waarbij ze 1,4 miljoen liter melk produceerden met 160 koeien, bleek onhoudbaar. "De koeien stonden dag en nacht binnen. We kregen de voeding niet goed, ze hadden veel klauwproblemen en uierontstekingen." De breuk met haar collega over antibioticagebruik leidde tot een radicale keuze: biologisch boeren. "Dat was een hele moeilijke stap in mijn leven. Maar ook de eerste keer dat ik echt boer werd," blikt Anita terug.

Holistische visie op welzijn

Voor Agnes betekent dierenwelzijn meer dan alleen aandacht voor koeien. “Ik vind de bijen, de weidevogels en de sluipwespen net zo belangrijk. Alles hangt samen.” Deze holistische benadering vertaalt zich in praktische keuzes: kalfjes gaan naar pleegmoeders, de overige verkopen ze via Marktplaats aan particulieren met grote tuinen. “Dat wil ik liever dan dat de kalfjes de kalvermesterij in gaan.”

Hun koeien weiden 5000 uur per jaar - vier keer zoveel als gemiddeld. Met zeventig koeien blijven ze bewust kleinschalig. “Bij meer dan honderd koeien verdwijnt je leven,” stelt Agnes. “Het is twee keer zoveel werk voor minder vrijheid.”

Boodschap aan de toekomstige generatie

Agnes' visie reikt verder dan haar eigen erf. Ze pleit voor minder grote bedrijven en meer bewustzijn in de maatschappij over onze bijdrage aan biodiversiteit: “Iedere euro die je uitgeeft, is een stem op hoe de wereld eruitziet.” Anita vult aan: “Ik vind het mooi als boeren bewust kiezen voor hun bijdrage aan de voedselketen.” Voor haar zoontjes hoopt Agnes dat ze “kijken naar de lange termijn. Naar regeneratie in plaats van uitputting.”

A photograph showing three people of different ages standing in front of a brick building with dark wooden doors and windows. A large brown dog is sitting on the ground to the left. The building has a rustic, historical appearance.

Een familiebedrijf met 120 jaar geschiedenis.

Van “tik met de stok” naar “ik lok een koe” - Drie generaties Schiphorst over dierenwelzijn

Op melkveehouderij de Mariahoeve in het Overijsselse Balkbrug ademt elke steen geschiedenis. Sinds 1901 boert de familie Schiphorst op deze plek, en nu werken drie generaties samen aan de toekomst. Opa Jan, zoon Haiko met vrouw Danielle, en kleinzoon Jos - elk met hun eigen kijk op koeien en het boerenvak.

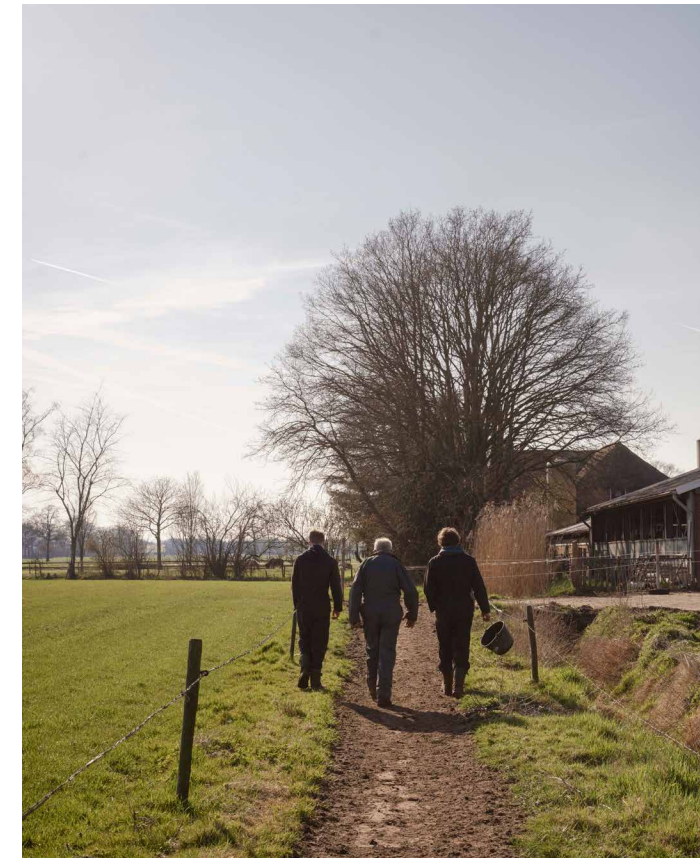
“Ik ben de boerenzoon, de dierenman. Ik ben de toekomst,” verklaart Jos vol overtuiging. Die zelfverzekerdheid heeft hij niet van een vreemde: zijn familie boert hier al vier generaties, en de liefde voor het vak sijpelt door in elke generatie - alleen de manier waarop evolueert.

Van pragmatisme naar persoonlijke band

De veranderende kijk op dieren wordt nergens zo helder als in het contrast tussen opa Jan en zijn opvolgers. Voor Jan, die 47 jaar het bedrijf runde, waren koeien vooral een bron van inkomen. “Ik heb er knap geld mee verdiend. Ze zorgden goed voor mij, maar ik deed het voor de centen,” zegt hij eerlijk. Die pragmatische benadering contrasteert schril met die van zijn zoon Haiko en kleinzoon Jos. “Als we achter het vee langs lopen, krijgt Jan altijd een trap en ik nooit. Jan jaagt een koe, ik lok een koe,” lacht Haiko. Het verschil zit hem niet alleen in techniek, maar vooral in benadering: van drijven naar verleiden, van functioneel naar relationeel.

Technologie in dienst van comfort

Waar Jan zijn stier “een tik met de stok” gaf als opvoeding, draait het nu om comfort en welzijn. Schuimmatrassen, automatische borstels en een melkrobot hebben de stal getransformeerd. “Koeien liggen nu veel meer dan vroeger, en dat is beter voor hun gezondheid én melkproductie,” legt Haiko uit. De melkrobot geeft koeien de vrijheid om zelf te bepalen wanneer ze gemolken worden - minder stress, minder uierontstekingen. “We zien echt het verschil. Het is rustiger, gezonder, beter voor iedereen.”

De nieuwe generatie: emotionele betrokkenheid

Jos, inmiddels zestien jaar en student aan de veehouderij-opleiding, belichaamt de nieuwe generatie. Voor hem is elke koe een individu met een naam en karakter. “Ik let goed op het comfort van de koeien. Dan geven ze ook meer melk.” Samen met moeder Danielle bereidt hij kalveren voor op keuringen - wassen, trainen, verzorgen tot in de puntjes. Vorig jaar werd hij algemeen kampioen. Die persoonlijke benadering kent de familie door en door. Elke koe heeft een naam, van Beatrix tot Gekkie 2 (vernoemd naar haar overleden voorganger). “Je ziet aan de ogen of een koe zich goed voelt,” vertelt Danielle. “Dat is iets wat je leert herkennen.”

Kernwaarden blijven bestaan

Ondanks alle veranderingen blijven sommige waarden constant. Jan kijkt met weemoed terug: “Het waren gouden tijden. Het gaat niet alleen om wat je verdient, maar om hoe je leeft.” Haiko vat hun filosofie samen: “Voor vrijheid moet je soms wat geld inleveren. Maar je hebt wel die vrijheid. En dat, dat is alles waard.”

Drie generaties Ham: vlnr:
Kees, Duco en Joeri.

“Nummer 70 loopt pas door als je haar een knuffel geeft” - Familie Ham over dierenwelzijn door drie generaties

Op de melkveehouderij van familie Ham komen drie generaties samen rond de keukentafel om te praten over hun grootste passie: koeien. Grootvader Kees legde het fundament, vader Joeri werd in 2021 uitgeroepen tot beste graslandboer van Nederland, en zoon Duco (nog op de middelbare school) weet nu al zeker: “Ik vind het een mooi vak. De koeien, dat zijn prachtige dieren.”

Van moeten naar kunnen

De verandering door de generaties wordt tastbaar in Kees' herinnering: “Vroeger stonden ze in de winter vast. Dat kan je je nu niet meer voorstellen.” Zijn zoon Joeri vult aan: “We hebben nu veel meer ruimte en licht. Zelfs overdag doen we de lampen aan. Melkkoeien hebben zo'n zestien uur licht nodig.” Die veranderingen kwamen niet alleen voort uit welzijnswensen. “Sommige dingen zijn ontstaan in periodes waarin alles heel duur werd,” erkent Joeri eerlijk. “Het is niet zozeer willen, het is moeten,” vult Kees aan. Economische druk dwong tot innovatie - en die innovatie bleek ook goed voor de dieren.

Vakmanschap in herkenning

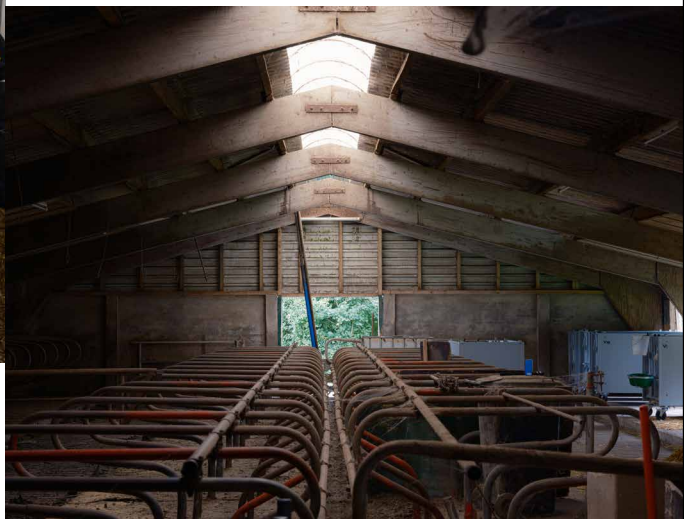
Voor de familie Ham betekent goed boeren vooral: signalen lezen. “Een koe die zich prettig voelt, die geeft meer terug,” stelt Kees nuchter. Joeri heeft het tot kunst verheven: “Je ziet het aan de vacht, de oren, de houding. Een koe die zich goed voelt, laat dat echt zien.” Ook Duco heeft die gave al jong ontwikkeld. Joeri herinnert zich: “Hij aaide ze als klein kind, maar sloeg er ook een over. Ik vroeg waarom, hij zei: ‘Die wilde het niet.’ Dat voelde hij als jochie al haarfijn aan.” Die persoonlijke band uit zich in kleine maar betekenisvolle momenten. “Nummer 70 loopt pas door als je haar even een knuffel geeft,” vertelt Duco over zijn favoriete koe.

Weidegang als visitekaartje

Het kroonjuweel van hun bedrijfsvoering is de weidegang: 2300 uur per jaar. Als ze mogen kiezen, zijn onze koeien zo goed als altijd buiten. Ook als het regent,” vertelt Joeri trots. Maar weidegang is geen romantisch ideaal - het is vakmanschap. “Alles moet kloppen: het rantsoen, het gras, de looplijnen.” De koeien moeten het leren, net als de boer. “Ze leren van elkaar hoe je goed graast. De voordelen zijn meetbaar: “Het is goed voor de poten, helpt bij genezing van wondjes, ze nemen mineralen op uit de grond. En ja, het is gewoon een prachtig gezicht”, vindt Joeri. Daarnaast beloont de melkfabriek weidegang met een bonus - economie en welzijn gaan dus hand in hand.

Nuance in dierenwelzijn

De familie durft maatschappelijke verwachtingen te nuanceren. Over het veelbesproken ‘kalf bij de koe’ is Joeri duidelijk: “Dat staat niet bovenaan mijn lijstje. Wij hebben vaak vijf kalveren tegelijk. In de natuur is het ook: kalf even bij de moeder, en dan de struiken in.” Duco voegt toe: “Koeien zijn niet per se goede moeders. Ze stoten soms kalveren af, of doen ze zelfs pijn.” Voor de familie Ham betekent goede zorg: veilig, schoon en goed gevoed - niet per se volgens het menselijke plaatje van moederliefde. De weidegang-filosofie van de familie Ham laat zien dat vakmanschap, zorg voor het dier en rendement elkaar kunnen versterken - als je maar weet hoe je moet kijken.

2

TECHNIEK, TRADITIE EN TOEWIJDING: DIERENWELZIJN DOOR DE JAREN HEEN

Een reis door de tijd langs de verhalen van vijf boerenfamilies toont hoe de kijk op dieren is geëvolueerd van overleven naar welzijn, van functie naar gevoel.” Vroeger stonden de koeien vast aan een touw. Nu kiezen ze zelf wanneer ze gaan liggen, eten of naar buiten gaan.” Deze woorden van Jan Pieter van Tilburg vatten samen wat er in drie generaties is veranderd op Nederlandse boerderijen. Van de Groningse melkveehouderij van Van Tilburg tot het oorspronkelijk Brabantse varkensbedrijf Van den Aker - overal vertellen grootvaders- en moeders, zoons en dochters hetzelfde verhaal: ondanks de veranderde omstandigheden is de liefde voor het vak en de dieren gebleven.

In gesprekken met vijf boerenfamilies - Van Tilburg (melkveehouder), De Boer-Jongman (melkveehouder), Schiphorst (melkveehouder), Ham (melkveehouder) en Van den Aker (varkenshouder) - komt een fascinerende ontwikkeling naar voren. Wat is er veranderd in de kijk op dieren? En misschien wel belangrijker: wat is er hetzelfde gebleven? Dit hoofdstuk is een beschouwing van de thema’s die we tegenkwamen door de jaren en generaties heen. We beginnen ver in het verleden: de omgang met dieren in de tijd van grootvaders en grootmoeders en komen vervolgens in het heden, en bij de dilemma’s die de huidige generaties boeren ervaren. Daarna maken we een doorkijkje naar de toekomst: hoe zien de boerenkinderen en kleinkinderen die voor zich en waar hopen zij op? Tot slot blikken we terug op wat er nou eigenlijk wel en niet veranderd is in de omgang met dieren in al die jaren.

VROEGER – Dieren voor de arbeid, bestaan van overleven

Overleven en opvoeden

“DE DIEREN ZIJN VOOR DE ARBEID EN HET MOET FUNCTIONEREN,” zei de grootvader van Agnes de Boer altijd. De grootvadersgeneratie kende een harde werkelijkheid. Theo van den Aker herinnert zich zijn jeugd in Boxtel: “We hadden wat melkvee, kippen, varkens en akkerbouw. Alles bij elkaar om het gezin en het vee te voeden.” Het was, zoals hij het noemt, “een bestaan van overleven.”

Voor Anita De Boer-Jongman was het boerenleven lange tijd iets wat ze combineerde met een externe baan. “Bij de financiering van de overname hadden we een groot tekort. Wij hebben toen wel stress gehad. We hadden drie kinderen en ik werkte vier dagen, omdat het moest. Ik weet soms niet hoe ik het gedaan heb.”

Voor Jan Schiphorst waren de koeien bovenal een bron van inkomen. “Ik heb er knap geld mee verdiend. Ze zorgden goed voor mij, maar ik deed het voor de centen.” Ondanks dat hij boer was voor het geld, had Jan wel zorg voor de dieren. “Geen mishandeling van dieren, ja een stier die niet luisterde kreeg een tik met de stok. Dat was opvoeding en voor de eigen veiligheid.”

Beperkte middelen, veel fysieke arbeid

Koeien hadden namen als Bertha en Roosje, Beatrix en Aukje. Met twintig koeien was elk dier herkenbaar. Haiko Schiphorst kent nog steeds al zijn koeien bij naam. Leen van Tilburg ontdekte op zolder oude papieren waarop zijn vader in 1938 alle koeien naar zijn zussen had vernoemd - waaronder ‘Tante Pietje’.

Techniek was schaars. Theo van den Aker herinnert zich: “VROEGER MOEST JE ‘S NACHTS BIJ DE BIGGEN ONDER DE WARMTELAMP ZITTEN. Mest ging de kruiwagen in, koeien werden met de hand gemolken.” Kees Ham vertelt: “Vroeger stonden de koeien in de winter vast. Dat kan je je nu niet meer voorstellen.”

Van overleven naar grootschalige bedrijfsvoering

De jaren vijftig van de vorige eeuw stonden in het teken van wederopbouw en voedselzekerheid na de oorlog. De overheid stimuleerde mechanisatie, gebruik van krachtvoer en kunstmest. In de jaren zestig en zeventig werden schaalvergroting en intensivering in de landbouw de norm. De focus lag op meer produceren voor minder kosten. Theo van den Aker herinnert zich: “De Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst gaf echt een boost aan de ontwikkeling.”

Leen Van Tilburg is opgevoed op de Landbouwschool met de ‘wet van de afnemende meeropbrengst’: elke kilo stikstof die meer opbrengt dan hij kost, is verantwoord. Dat betekende ook wat voor de omgang met dieren. “Dat was massawerk en veel krachtvoer. DE KOEIEN WAREN GEVOELIGER VOOR DIKKE POTEN, MELKZIEKTE OF LEBMAAGVERDRAAIING.” De varkens kregen een ijzerdraadje door hun neus om het wroeten te stoppen. “Toen gingen we anders om met dierenwelzijn, blikt Leen terug. Maar dat was ook een beetje de tijdsgeest.”

NU – Welzijn en efficiëntie gaan hand in hand

Van functie naar gevoel

De huidige generatie boeren spreekt een andere taal. Agnes de Boer: “Mijn pake zei altijd: de dieren zijn voor de arbeid en het moet functioneren. Zelf vind ik ook dat het moet functioneren, maar er zit ook een emotionele kant aan voor mij.” Zo denkt Agnes vier weken na voordat ze een koe naar de slacht stuurt. “En dan nog heb ik er buikpijn van.” Wel ziet ze de dood als onderdeel van het leven, maar ze vindt het systeem onnatuurlijk geworden. “ALS IK GEEN BOER WAS, WAS IK VEGETARIËR.” Ze koopt alleen biologisch en lokaal, ook voor de honden.

Duco Ham heeft een favoriete koe: “Nummer 70. Die loopt pas door als je haar even een knuffel geeft.” Jos Schiphorst en Jander van Tilburg houden zich graag met de kalfjes bezig. “Ik ben een koeienman”, vertelt Jos trots. Samen met zijn moeder Danielle bereidt hij kalveren zorgvuldig voor de keuring voor: wassen, lopen oefenen, scheren. “Bij de keuring kijken ze zelfs in de oren of die schoon zijn,” vertelt Danielle. “Jos doet het echt met toewijding.” Jander loopt regelmatig met de kalfjes. “Zo worden ze mak en bouw je vertrouwen op.”

Meer welzijn door kennis en technologie

De fysieke omstandigheden zijn drastisch verbeterd. De middelste en jongste generatie werken met meer comfort, automatisering en bewustzijn rond dierenwelzijn. Haiko Schiphorst vertelt: “Koeien liggen nu veel meer dan vroeger, en dat is beter voor hun gezondheid én melkproductie.” Schuimmatrassen, automatische borstels, melkrobots - techniek staat in dienst van comfort. Duco Ham is blij met de technologische vooruitgang in het voeren: “Tot vorig jaar zetten we blokken kuilgras voor het voerhek en kreeg iedere koe net wat anders. Dat zorgde soms voor onrust

onder de dieren.” Dankzij het mengen is er nu meer gelijkheid in het rantsoen, wat zowel de gezondheid als de productie ten goede komt.

Waar vroeger vooral boerenwijsheid en ervaring de basis vormden voor het dagelijkse werk, is er nu ook wetenschappelijke kennis over diergedrag. Preventieve zorg, sensoren die problemen vroegtijdig signaleren - de moderne boer heeft meer hulpmiddelen dan ooit. Erno van den Aker vat het samen: **“ALS HET WELZIJN NIET GOED IS, DAN DRAAI JE TECHNISCH OOK NIET GOED.”** Dierenwelzijn is van bijzaak een hoofdzaak geworden.

Van melkrobot tot Excel: de boer anno nu

De nieuwe technologie en moderne hulpmiddelen maken niet alleen het leven van de dieren comfortabeler, maar ook het werk van de boer een stuk efficiënter. Ik werk veel in Excel,” zegt Jan Pieter. “Plannen maken, rantsoenen berekenen, investeringen doorrekenen.” De focus ligt op optimaliseren binnen een extensieve bedrijfsvoering: minder jongvee, meer melk per hectare, en efficiënter gebruik van voer. “Een oudere koe levert beter rendement, jongvee opfokken kost veel eiwit.”

De melkrobot is voor Agnes een zegen. **“HET SCHELT ENORM IN WERK. ZO KAN IK EEN LEUKE MOEDER ÉN ONDERNEMER ZIJN.”**

De koeien bepalen zelf wanneer ze gemolken worden en lopen het grootste deel van het jaar in de wei. Met een app worden de weidepercelen afgebakend. Ook Haiko is blij met de melkrobot: “We zien echt het verschil. Het is rustiger, gezonder, beter voor iedereen.”

Meer comfort, minder contact en bewustzijn

Toch vindt Agnes dat de sector iets is kwijtgeraakt: “Je was vroeger veel dankbaarder voor het vlees dat er was, alles van de koe werd gebruikt, inclusief huid, botten en orgaanvlees. Nu hebben we dat bewustzijn met zijn allen te veel verloren.”

“Je hebt nu ook wat minder individuele aandacht voor de koeien,” erkent Jan Pieter van Tilburg. “Mijn vader had twintig koeien, nu hebben we er honderdzestig.”

DILEMMA’S VAN VANDAAG

In de gesprekken met de boerenfamilies kwamen behalve trots en passie voor het vak ook een aantal dilemma’s terug, spanningsvelden waar deze - en waarschijnlijk ook andere veehouders in Nederland - mee worstelen.

Economie versus ideaal

Alle vijf de families hebben in hun werk te maken met hetzelfde spanningsveld: wat is het beste voor het dier en het ideaalbeeld van je boerenbedrijf, en wat is financieel haalbaar? Regelmatig komen de ondernemers voor harde (financiële) keuzes te staan. Marian van den Aker: “We zouden onze varkens best naar buiten willen laten gaan. Maar het gezondheidsrisico is heel groot en het kan financieel niet uit. **CONSUMENTEN WILLEN NIET ZOVEEL BETALEN VOOR HUN VLEES.**”

Boer zijn is meer dan zorgen voor dieren. Het is ook ondernemen. “Als je maar zestig koeien hebt in een nieuwe stal voor honderd koeien, maak je gewoon verlies,” legt Joeri Ham uit. “Ieder jaar boer je dan achteruit.” Investerings moeten lonen. Dat geldt ook voor de keuze tussen weidegang of stal. Kees Ham: “Het moet financieel wel uit kunnen. Het is voor jou, de koe én de fabriek.” De melkfabriek beloont weidegang met een bonus, en dat maakt het tot een economisch relevante keuze. Maar Joeri benadrukt dat niet elke boer die keuze zomaar kan of wil maken: “Als je het moeilijk of ingewikkeld vindt, dan begin je er niet aan.”

Agnes de Boer: “Bij meer dan honderd koeien verdwijnt je leven. Ik denk dat veel boeren stiekem best graag terug willen naar honderd koeien. Maar ze zitten financieel klem.” Haar alternatief? Geen stoppersregelingen, maar een systeem waarbij boeren terug kunnen schalen zonder financiële strop. “Dan houd je boeren boer.”

Regelgeving versus praktijk

Een nieuwe uitdaging is de steeds complexere regelgeving. Haiko Schiphorst: **“ALS IK NIET GROEI, VERLIES IK DE VERGUNNING.”** De wetgeving rondom stikstof en mestafvoer zorgt voor druk. “We zijn steeds minder met de koeien bezig en steeds meer met regels. Maar ik wil niet groeien om het groeien. Dat past niet bij ons.”

Erno van den Aker voelt dezelfde frustratie: “In 2017 wilden we een vrijloopkraamhok realiseren, maar de overheid en de bank werkten niet mee. We mochten geen millimeter groter bouwen. We willen wel ontwikkelen, maar geef dan ook de ruimte.”

Ook de familie Ham worstelt met externe druk. “Soms voelt regelgeving alsof ze denken dat wij het verkeerd doen. Maar wij willen het goed doen,” zegt Joeri. Ze blijven zich constructief opstellen. Joeri’s pleidooi: **“KIJKEN, KIJKEN, KIJKEN. NIET ALLEEN NAAR WAT JE WILT, MAAR NAAR WAT WERKT - VOOR HET DIER, DE BOER ÉN DE MAATSCHAPPIJ.”**

Het kalf-bij-koe dilemma

De complexiteit van modern dierenwelzijn wordt heel duidelijk bij de vraag: moet het kalf bij de koe blijven? Haiko Schiphorst probeerde het met een kalf dat veertien dagen bij de moeder bleef: “Het groeide goed. Maar toen we het weghaalden, ging het mis. De koe schreeuwde het een maand lang uit en het kalf ging dood. Dat doe ik nooit meer.”

Agnes de Boer-Jongman koos voor pleegkoeien: drie koeien die elk meerdere kalfjes grootbrengen. “Onze koeien zijn zo gefokt op melkproductie, dat ze veel moeten eten. Dat levert stress op als je ze bij hun kalf laat.”

Op de Zandhoeve in Hellum krijgen de kalfjes drie dagen na de geboorte melk van de melktaxi, een biologisch alternatief voor kunstmelk. De vraag of kalf en koe samen moeten blijven, is complex, vindt Jan Pieter. “Als de kalfjes bij elkaar staan, is het voor ons wel wat makkelijker”. Grootvader Leen herinnert zich Blaarkoppen die in de winter met hun kalf liepen. “Die waren daarna niet meer te temmen.” Jan Pieter: “We zoeken telkens naar een balans tussen natuurlijk gedrag en werkbaarheid.”

Beeldvorming versus werkelijkheid

Boeren voelen zich miskend. Theo en Corné van den Aker:

“ER ZIJN MENSEN DIE HET BEELD BEPALEN VAN HOE JE MET DIEREN OM MOET GAAN, MAAR DIE KENNEN DE PRAKTIJK NIET.

Mensen krijgen veel informatie van anderen, maar niet van ons.” Erno vertelt dat hij het debat over stroomstoten bij varkens hiervan een voorbeeld vindt. “Op tv was een filmpje te zien dat duidelijk in scène was gezet,” zegt Erno. “Dat apparaat wordt alleen gebruikt bij het laden voor transport, en meestal dan niet eens. Maar het werd uitvergroot.”

Het steekt dat boeren vaak worden neergezet als het probleem, terwijl veel van hen hard proberen bij te dragen aan oplossingen. “Er wordt geoordeeld zonder dat mensen het systeem echt begrijpen”, zegt Agnes. “In de Randstad gaan veel mensen richting vegetarisch of plantaardig, maar die plantaardige ei-witten komen vaak uit niet-biologische teelt, met veel pesticiden. Dan kies je ervoor om geen koe te slachten, maar sterven er wél bijen.” De keuzes van Anita en Agnes wijken af van de norm. Dat levert soms spanningen op in de omgeving. “Dan ben je al snel de bio-boer op sokjes,” lacht Anita. Toch houden ze vast aan hun koers. Agnes benadrukt: “Ik wil niet tegenover anderen komen te staan, maar samen bouwen aan kennis en bewustzijn.”

TOEKOMST “Denk na over wat de wereld nodig heeft”

Zoeken naar balans en nieuwe mogelijkheden

De jongste generatie zoekt naar balans. Tussen rendement en welzijn, tussen mens en dier, tussen verleden en toekomst.

Agnes de Boer kijkt naar haar zoontjes. “Mijn toekomstwens voor hen is dat ze kijken naar de lange termijn. Naar regeneratie in plaats van uitputting. **DENK NA OVER WAT DEZE WERELD NODIG HEEFT OM VRUCHTBAAR EN LEEFBAAR TE BLIJVEN.** Ik vind de bijen, de weidevogels en de sluipwespen net zo belangrijk als mijn koeien. Alles hangt samen.”

De toekomst brengt ook nieuwe mogelijkheden. Duco Ham denkt aan: “Meer digitaal, meer data. Als er minder melk komt, neem je direct de temperatuur op.” Joeri waarschuwt: “Met een robot wordt weidegang lastig. En het moet wel terugverdiend worden.” Kees blijft nuchter: “Je weet niet hoe het over twintig jaar is.” Theo van den Aker ziet positieve ontwikkelingen op sociaal gebied: “De boerenjeugd komt nu meer tussen de mensen, vroeger bleef je op het erf. Daarnaast is ook het contact met vakgenoten enorm gegroeid.”

Ook de Van Tilburgs zijn positief over de toekomst: “We zitten al in een gezonde kringloop,” zegt Jan Pieter. “Dat voelt goed. En we zijn stikstoftechnisch de toekomst al een stapje voor.” Voor Jander is de koers duidelijk: “Ik wil hier boer worden. Ik hoop dat ik van papa alles leer wat ik nodig heb. En anders zoek ik het uit.” Wat is er echt veranderd en wat niet?

Wat hetzelfde bleef

“HET RESPECT VOOR HET DIER IS NIET VERANDERD,” stelt Erno van den Aker. “De manier waarop we met ze omgaan ook niet. Alleen de schaal is groter geworden.” De liefde voor het vak, het vakmanschap, de zorg – dat blijft constant. Leen van Tilburg ziet dat ook: “Jullie hebben nu meer ruimte, meer comfort voor de koeien”, zegt hij trots. “Dat hadden wij niet. Maar de liefde voor de koe is gebleven.” Ook de trots op de volgende generaties is breed zichtbaar. Jan Schiphorst was zelf 47 jaar actief op het boerenbedrijf. “Het was een gouden tijd,” zegt hij. “Ik heb respect voor dat ze doorgaan. Ik zou het jammer vinden als ze ermee uitscheiden.”

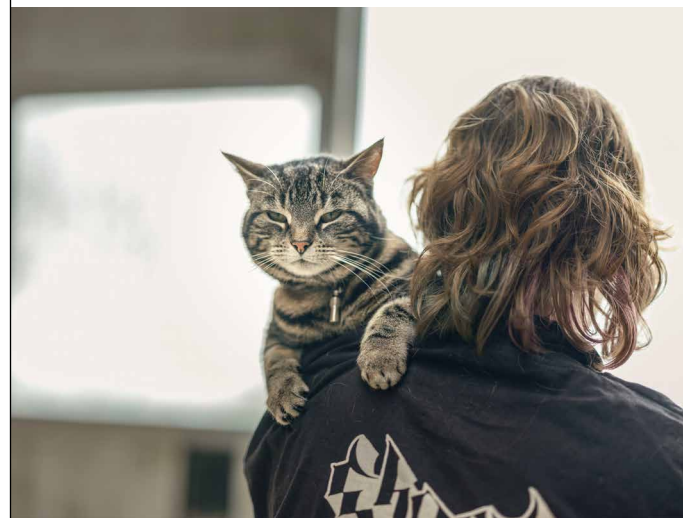
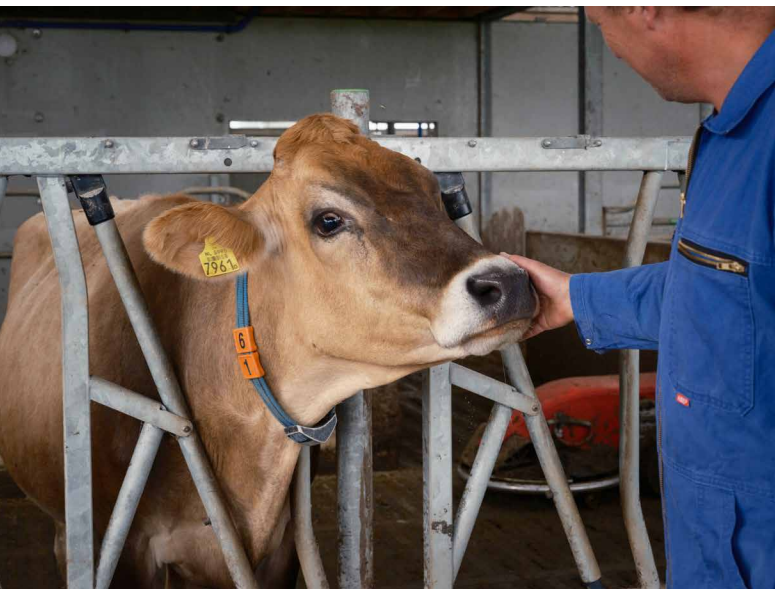
Anita de Boer-Jongman leert veel van haar dochter Agnes. “Als ik kijk hoe Agnes het doet, had ik dat ook wel zo willen doen, maar ik leef nu in een andere tijd dan twintig jaar geleden. Ik vind het heel knap dat Agnes heel duidelijk voor ogen heeft dat ze gras gevoerde koeien wil, want dat is voor de koe beter.”

Wat wel veranderd is

Door de jaren heen zien we dat naast een inkomstenbron en functionele arbeid, welzijn en emotionele betrokkenheid bij het dier steeds zichtbaarder zijn geworden. Sommige boeren hebben de omslag gemaakt van intensief naar extensief of biologisch boeren. Dieren kregen meer keuzemogelijkheden, systemen werden aangepast aan hun natuurlijke ritme. Toch betekent niet elke verandering alleen maar vooruitgang. Koeien en varkens hebben bijvoorbeeld meer comfort, maar er is minder persoonlijk contact dan vroeger. Boeren hebben nu meer kennis, maar vaak ook minder vrijheid door regelgeving. Technologie biedt oplossingen, maar creëert ook nieuwe dilemma's.

Misschien vat Erno van den Aker de situatie het beste samen: “We gaan niet per se beter om met dieren dan twintig jaar geleden. Wil je goed produceren, dan moeten de dieren zich lekker voelen.”

3

OP DE STROBAAL MET RAADSBOEREN VAN DE RDA

Naast de gesprekken met vijf boerenfamilies hebben we ons perspectief op dierenwelzijn door de generaties heen nog wat verder verbreed. Daarvoor spraken we met vier van onze **‘raadsboeren’**: boeren die allen (voormalig) lid zijn van de Raad voor Dierenaangelegenheden.

Annechien ten Have (varkenshouder), Hans Huijbers (melkveehouder), Jeannette van de Ven (geitenhouder) en Joost Eringfeld (JongRDA-lid, veearts en samen met zijn broer opvolger van het melkveebedrijf van zijn vader en oom) gingen tussen de geiten op de hooibaal samen in gesprek. Over het boerenleven, maatschappelijke verwachtingen en de zoektocht naar balans tussen zorg voor dieren en bedrijfsmatige realiteit.

VROEGER – ‘Wat jammer dat we het toen zo deden.’

Terugkijkend valt op hoe sterk de tijdgeest de omgang met dieren bepaalde. Grootvaders lieten koeien aan een touw staan of corrigeerden stieren met een stok. De raadsboeren herkennen dat gevoel van relativering. “Met de kennis van nu denk ik: wat jammer dat we het toen zo deden,” zei Joost Eringfeld. “Twintig jaar geleden hielden we kalveren een maand alleen. Nu weten we dat samen opgroeien beter is.” Hans benoemde technische verbeteringen: “Die geboortekrik is duizend keer diervriendelijker dan hoe we het vroeger deden.”

Annechien ten Have blikt vooruit vanuit dat verleden: “Over dertig jaar vinden we het misschien raar dat zeugen nog steeds in boxen liggen.” Daarmee benadrukte ze dat dierenwelzijn altijd in beweging is, en dat wat vandaag vanzelfsprekend lijkt, morgen ter discussie kan staan. Dat is een goede ontwikkeling en vraagt beweging in de hele keten die betrokken is bij de dierlijke productie, niet alleen van de boeren.

NU – ‘In een bedrijf met duizenden kippen kan de zorg even oprecht zijn.’

Zowel bij de boerenfamilies als bij de raadsboeren blijkt dat welzijn en efficiëntie steeds meer hand in hand gaan. Techniek maakt het werk lichter en vergroot tegelijk het comfort van de dieren. Toch zien de raadsboeren een valkuil: productie garandeert niet automatisch welzijn. “Een koe kan ziek zijn en toch veel produceren,” zei Joost. Hans Huijbers reageert: “Maar een koe die zich echt slecht voelt, produceert óók niet goed.” De zorg voor dieren, zo benadrukten ze, staat los van schaalgrootte. **“OOK IN EEN BEDRIJF MET DUIZENDEN KIPPEN KAN DE ZORG EVEN OPRECHT ZIJN,”** aldus Joost. Daarmee weerspraken ze het stereotype dat groot automatisch onpersoonlijk is.

DILEMMA'S VAN VANDAAG – ‘Welzijn is niet een knop die je omdraait.’

Net als de boerenfamilies benoemen de raadsboeren de spanning tussen ideaal en realiteit. Marian van den Aker zei eerder: “We zouden onze varkens best naar buiten willen laten gaan. Maar het kan financieel niet uit.” Joost Eringfeld erkent hetzelfde in zijn bedrijf: “Ik wil wel kalf bij de koe houden, maar m’n bedrijf is er gewoon niet op ingericht.” Jeannette van de Ven vat het dilemma kernachtig samen: **“WELZIJN IS NIET EEN KNOP DIE JE OMDRAAIT, HET IS KIEZEN ALS ONDERNEMER.”** Dat dilemma benadrukte ook de familie Ham tijdens de generatiedialoog.

Ook de verhouding met de maatschappij levert spanning op. Boeren voelen zich miskend, omdat burgers dieren vaak bekijken met een menselijke bril. “We denken dat een koe altijd naar buiten wil omdat wij ook naar buiten willen,” zegt Hans. “Maar soms gaan ze zelf alweer naar binnen als de zon schijnt.” Het bieden van schaduw aan dieren in de wei is niet altijd praktisch voor de veehouder en kan ook botsen met andere doelen en regelgeving. Het contrast tussen dagelijkse praktijk en publieke beeldvorming is daarmee een terugkerend pijnpunt.

TOEKOMST – ‘Laten we elkaar helpen in plaats van controleren.’

De jongste generatie familieboeren kijkt vooral naar opvolging en persoonlijke toekomstwensen. De raadsboeren plaatsen dierenwelzijn nadrukkelijker in een bredere context van beleid en consumentengedrag. “CO₂ is belangrijk, maar dierenwelzijn ook. Je kunt het niet op één aspect gooien,” stelt Jeannette. Hans schetst de koers en kijkt net als Agnes de Boer liever naar de bredere context van het boeren: “Als we de boer weer centraal stellen als verzorger van dieren, bodem en ecosysteem – dan kun je elkaar helpen, in plaats van controleren. Controle is waar het systeem nu helaas op ingericht is.”

WAT BLIJFT – Liefde voor het dier en zoeken naar balans

Ondanks verschillen in toon en invalshoek, blijft de kern dezelfde: liefde voor dieren. “Was ik akkerbouwer, dan miste ik de koeien én het ritme. **ELKE DAG DE STAL IN, DAT IS IETS WAT RAAKT**”, vertelt Hans. Jeanette herkende dit maar al te goed: “Beesten zijn altijd blij als je binnenkomt.” Ook de zoektocht naar balans is een onderwerp dat blijft spelen, zowel bij de boerenfamilies als de raadsboeren. Balans tussen rendement en welzijn, tussen erf en maatschappij. Zoals Joost het samenvat: **“VRIJLOOPSTALLEN ZIJN FIJN VOOR DIEREN, MAAR STOTEN MEER STIKSTOF UIT. JE MOET KEUZES MAKEN BINNEN EEN SYSTEEM;** vaak bijt het elkaar.” Hij voegt hier aan toe dat het soms ook lef vraagt van de ondernemer. Hij experimenteerde met het houden van twee kalfjes bij elkaar in plaats van ze in éénlingboxen te houden, wat boven verwachting goed bevalt, “Je ziet het pas als je het doet”.

Met deze verhalen en reflecties ligt er een rijke basis, maar ook een uitnodiging. Welke lessen trekken we hieruit voor beleid en samenleving? Hoe zorgen we dat boeren ruimte en vertrouwen krijgen om die balans te vinden, in plaats van klem te raken in regels? Hoe maken we zichtbaar wat er op het erf écht gebeurt, zodat maatschappelijke beeldvorming en praktijk dichterbij elkaar komen? En wat is nodig om welzijn, milieu en economie niet alleen tegenover elkaar te zetten, maar juist met elkaar te verbinden? Belangrijke vragen om met elkaar – boeren, burgers en beleidsmakers – het gesprek over te blijven voeren.

Colofon

2025, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved
Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Dialogen

Marc Schakenraad en Tamara Bergstra, RDA
Frithjof de Haan, Mardoeka de Kruijk, Boris de Jong en Lotte Tange,
Maatschap voor Communicatie

Tekst

Mardoeka de Kruijk, Maatschap voor Communicatie

Fotografie

Marieke Kijk in de Vegte en Nadine van den Berg

Opmaak

Eric Rutgers

Drukwerk

Xerox

Raad voor Dierenaangelegenheden
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

